UOT 638.2

İPƏKÇİLİYİN İNKŞAFININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Ə.A.CƏFƏROV, Q.Y.BAYRAMOVA
AKTN "Aqromexanika" Elmi Tədqiqat İnstitutu

Hazırda Azərbaycan ipəkçilərinin qarşısında duran əsas məsələ barama istehsalının maya dəyərinin aşağı salınması və ipəkçiliyin gəlirliyinin yüksəldilməsi, çox zəhmət tələb edən yemləmə prosesinin, barama yığımında bütün işlərin mexanikləşdirilməsi, ipəkçiliyin sənaye əsasına keçirilməsi, süni yemdən istifadə etməklə, daha yüksək ipəkli, məhsuldar cins və hibridlər, çəkil sortlarının yaradılması və ipəkçilik ixtisası üzrə təcrübəli mütəxəssislərin hazırlanması durur.

***Açar sözlər**: ipəkçilik, inkişaf, tarix, ipək parça, arxeoloji qazıntılar, ipək yolu.*

Azərbaycanda baramaçılığın tarixi çox uzaq keçmişə V- əsrə gedib çıxır. XII əsrdən isə Azərbaycan ipəyi Böyük İpək Yolu ilə Avropa və Asiya ölkələrinə ixrac olunmağa başlanılmışdı.

Böyük ipək yolu (termin ilk dəfə 1877-ci ildə alman coğrafiyaşünası Ferdinand fon Rixthofen tərəfindən işlədilmişdir) - qədim dövrlərdə və orta əsrlərdə Çindən Orta və Ön Asiya ölkələrinə aparan karvan yoludur. Tarixi ticarət marşrutları Çin, Yaponiya,Hindistan, Monqolustan, İran, Özbəkistan, Tacikistan, Azərbaycan və digər ölkələrdən keçmişdir. İpək Yolu bizim eranın I minilliyindən başlayaraq II minilliyin ortalarına qədər Avropa və Asiyadan çarpaz şəkildə keçən marşrutlar şəbəkəsini əks etdirir. İpək Yolunun əsas hissəsi öz başlanğıcını Çinin paytaxtından götürmüşdür. Eramızdan əvvəl IV əsrdə Makedoniyalı İskəndər Mərkəzi Asiya istiqamətində Hind çayını keçəndə, artıq Çin ipəyinin Aralıq dənizinə çıxışı var idi. Bəzi mənbələrə əsasən İpək yolunun tarixinin bizim eradan əvvələ təsadüf etdiyi məlum olur. Ticarət və kommunikasiya üçün zəruri element olan dəniz yollarına da Ipək Yolunun bir hissəsi kimi baxmaq olar. VII və VIII əsrlərdə Çin, Koreya və Yapon gəmiləri Şərqi Çin və Yapon dənizlərini keçərək yükləri qitədən Yaponiyaya daşıyırdılar. Çin gəmiləri həm də Hindistan və İrana, XV əsrdə isə Afrikaya da üzürdülər. XVI əsrdə isə portuqaliyalılar və digər Avropa xalqları Şərqi Asiyaya üzməyə başladılar. Bir çox mühüm elmi və texnoloji innovasiyalar Şərqdən Qərbə İpək yolunun vasitəsilə aparılmışdır.

Böyük İpək yolunun ilk şaxəsi cənubi Azərbaycan ərazisindən keçdiyindən bu ərazi ilə geniş əlaqəsi olan Dərbənddə, Şirvanda, Şəkidə, Beyləqanda, Gəncədə, Qəbələdə, Təbrizdə, Naxçıvanda ipəkçiliyin inkişafına güclü təkan vermiş, onların hər birinin ipəkçilik ticarət mərkəzinə çevrilməsinə şərait yaradaraq məhşurlaşmasına səbəb olmuşdur. Bu marşurutla Şərqdən Mərkəzi Avropa ölkələrinə əvvəlcə ipək daşınmışdır. Bu baxımdan Azərbaycanın Bakı, Dərbənd, Şamaxı, Şirvan, Gəncə bölgələrində tacirlərin rahatlığını təmin etmək məqsədi ilə karvansaralar salınmışdır. XV əsrin sonunda Amerikaya və Hindistana dəniz yolunun kəşfi ilə öz əhəmiyyətini itirməyə başlayan Böyük İpək yolu XVI əsrdə tamamilə süquta uğramışdır.

Mövcud olduğu dövrdə Böyük İpək yolu keçdiyi Ölkələrin həyatında mühüm rol oynayaraq, onların əlaqələrinin inkişafına böyük təkan vermişdir. 2000 il ərzində qərblə şərqi birləşdirən Böyük İpək yolu öz tarixi əhəmiyyətini yenidən bərpa etməklə, 1000 il bundan əvvəl olduğu kimi müxtəlif mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında körpü yaratmaq imkanına malik olmuşdur. Azərbaycan hələ o vaxtlar da bu nəhəng yolun əsas ticarət və nəqliyyat qovşaqlarından biri olmuşdur. Ölkəmiz bu günə qədər öz nadir coğrafı mövqeyini itirməmiş, Böyük İpək yolunun bərpasının təşəbbüsçülərindən biri olmuşdur.

Baramaçılığın və ipəkçiliyin inkişafında əsaslı dönüş

Azərbaycanda baramaçılığın və ipəkçiliyin inkişafında əsaslı dönüş keçən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərinə təsadüf edir. O vaxt ölkəmizə rəhbərlik edən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Nazirlər Soveti "Azərbaycan Respublikasında ipəkçiliyin gələcək inkişafına dair tədbirlər haqqında" 1971-ci il 3 mart tarixli qərar qəbul etmişdi. Bu qərar baramaçılığın və ipəkçiliyin inkişafına böyük təkan verməklə, onun maddi-texniki bazasını, sənaye potensialını genişləndirmiş və nəticədə, respublikada barama tədarükü 36,1 faiz artmışdı. Kolxoz və sovxozlara məxsus istifadəyə yararsız torpaq sahələrində, yol kənarlarında, şəhər və qəsəbələrdə çoxlu tut tingləri əkilməsi baramaçılığın yem bazasını əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirmişdi. Eyni zamanda, bu sahədə elmi-tədqiqat işlərinə diqqət artırılmışdı.

Həmin illərdə respublikamızda ildə 5-6 min ton yaş barama və 350-400 ton xam ipək istehsal olunur, on milyonlarla kvadratmetr müxtəlif çeşidli ipək parça toxunurdu. Barama istehsalı ilə 150 mindən çox

kəndli ailəsi məşğul olurdu. Azərbaycanın ipək sənayesində 14 mindən çox, o cümlədən “Şəki-İpək” kombinatında 7 min nəfərə yaxın daimi işçi çalışırdı. Respublikamız barama istehsalına görə keçmiş sovetlər birliyində Özbəkistandan sonra ikinci, istehsal olunan ipəyin keyfiyyətinə görə isə birinci yeri tuturdu. Şəki İpək Kombinatı SSRİ-nin 75 müəssisəsinə ipək parça, 84 müəssisəsinə isə ipək sap göndərirdi. Şəki ipəyindən hazırlanan parçalar Yaponiya, İsveçrə, İtaliya və digər xarici ölkələrə ixrac olunurdu.

Azərbaycanda vaxtilə yüksək gəlir gətirən, 150 min nəfərin çalışdığı baramaçılıq sahəsi son 20-25 ildə ciddi tənəzzülə uğrayıb. Buna görə, baramaçılığın inkişafına ögey və biganə münasibət nəticəsində 7 barama toxumu zavodu, 2 damazlıq ipəkçilik stansiyası, 30 barama qurutma məntəqəsi, 80-ə qədər barama tədarükü və ilkin emalı müəssisələri fəaliyyətini dayandırıb: Hələ ötən əsrin 70-80-ci illərində Naxçıvan Muxtar Respublikası, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti və Azərbaycanın 31 inzibatı rayonunda hər il orta hesabla 4,3-5 min ton barama istehsal olunurdu. Həmin dövrdə Azərbaycan dünyada barama istehsalına görə 8-ci, SSRİ-də isə Özbəkistandan sonra 2-ci yeri tuturdu. Vaxtilə bəzi zonalarda əhalinin təxminən 85-90 faizi ipəkçiliklə məşğul olub. Azərbaycan ipəyi dəfələrlə sərgilərdə qızıl medala layiq görülüb. Xüsusilə Ordubad və Şəki ipəyi 5 qızıl medal alıb.

Məhsul satışından böyük gəlir əldə etmək Naxçıvan Muxtar Respublikasının kənd və qəsəbələrində, yol kənarlarında tut ağaclarının əkin sahəsinin xeyli genişləndirilməsi, qədim diyarda baramaçılığın yenidən canlandırılmasına şərait yaradıb. NMR Ali Məclis Sədrinin imzaladığı fərmanla təsdiqlənən "2014-2018-ci illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nda da baramaçılığın inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulub. Qeyd edək ki, baramaçılıq sahəsi vaxtilə NMR-in Ordubad rayonunda xeyli inkişaf edib. Aparılan təhlillər zamanı müəyyən olunub ki, muxtar respublikada yaş barama istehsalı 1970-ci ildə 72,6 ton, 1975-ci ildə 87,6 ton, 1980-ci ildə 122 ton, 1983-cü ildə 137 ton, 1990-cı ildə 89 ton, 1993-cü ildə isə azalaraq 22,7 ton olub. İstehsal edilən yaş barama məhsulu o dövrdə mərkəzləşdirilmiş qaydada satışa çıxarılıb. Məhsul satışından xeyli gəlir əldə olunub. Bütün bunlar nəzərə alınaraq, bu sahənin yenidən inkişafı istiqamətində işlər davam etdirilir.

Ölkədə barama istehsalı nə üçün arxa plana keçdi?

Azərbaycanda ipəkçilik kompleksi geniş bir şəbəkə təşkil edirdi. Buraya Elmi Tədqiqat İpəkçilik İnstitutu, Qax və Gəncə damazlıq ipəkçilik stansiyaları, 7 barama toxumu zavodu, 30-dək rayon barama qurutmaxanası, 80-ə yaxın barama tədarükü və ilkin emalı məntəqələri, 4 tinglik təsərrüfatı, 31 ipəkçilik idarəsi, Ordubad baramaaçma fabriki, Qarabağ və Şəki ipək kombinatları daxil idi.

İpəkçiliyin elmi əsaslarının işlənib hazırlanması ilə məşğul olan Azərbaycan Elmi-Tədqiqat İpəkçilik İnstitutu super elit ipəkqurdu toxumları əldə etmişdi. Damazlıq stansiyaları isə elit ipəkqurdu toxumları yetişdirilməsi ilə məşğul olur, barama toxumu zavodları baramaçılıqla məşğul olan təsərrüfat subyektlərini yüksək keyfiyyətli sənaye tut ipəkqurdu toxumları ilə təchiz edirdi. Yerli strukturlar isə yem bazasını möhkəmləndirmək və kümçülərə lazımi dəstək vermək vəzifəsini həyata keçirirdilər. Ordubad baramaaçma fabriki, Qarabağ və Şəki İpək kombinatları kimi iri emal müəssisələri əsasən xam ipək, eşmə ipək, cod ipək parça istehsalı və satışı ilə məşğul olurdu.

Qarabağ İpək Kombinatının yerləşdiyi Xankəndi şəhərinin işğal olunması, Ordubad Baramaaçma Fabrikinin bağlanması və ölkədə yeganə olan Şəki İpək Kombinatının fəaliyyətində çətinliklərin yaranması sonrakı dövrlərdə ölkədə barama istehsalının da kəskin azalması ilə nəticələndi. İpəkçilikdə tənəzzülün qarşısını almaq, baramaçılıq rayonlarında əhalinin məşğulluğunu yaxşılaşdırmaq üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 11 iyun tarixli Sərəncamı ilə “Şəki-İpək” ASC-yə maliyyə dəstəyi göstərildi. Buna baxmayaraq, yeni iqtisadi şəraitə uyğunlaşa bilməyən baramaçılıqda yaş barama istehsalı 1992-ci ildən (5200 ton) etibarən azalmağa başladı. 2015-ci ildə ölkədə cəmi 246 kiloqram yaş barama istehsal edilmişdi. Xüsusən ipək qurdunun bəslənməsi üçün müvafiq yerlərin, yem bazasının sıradan çıxması kənd əhalisinin barama yetişdirilməsinə marağını azaltmışdı.

İstehsal olunan barama respublikada ipəkçilik sənayesi sahəsində yeganə fəaliyyət göstərən “Şəki İpək” ASC-nin tələbatını ödəmədiyi üçün müəssisənin fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədi ilə Özbəkistan və İrandan barama alınırdı.

İpəkçilikdə dönüş: müasir infrastruktur yaradılır, dövlət dəstəyi gücləndirilir

Azərbaycanda ipəkçiliyin inkişaf etdirilməsi üçün böyük potensialın mövcud olduğunu nəzərə alaraq, Prezident İlham Əliyevin tapşırığına əsasən, 2016-cı ildən başlayaraq Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən respublikamızda ipəkçiliyin müasir infrastrukturunun yaradılması istiqamətində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinə başlanılıb.

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər çərçivəsində qədim ənənələrə söykənən baramaçılığın və ipəkçiliyin bərpası kənd təsərrüfatının prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2004-cü ildən etibarən qəbul edilmiş dövlət proqramları çərçivəsində ölkədə ipək məhsullarının istehsalı, tədarükü və emalı sahələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi, ənənəvi

baramaçılıq rayonlarında barama istehsalının və emalının dəstəklənməsi üçün zəruri tədbirlər görülmüşdür.

Azərbaycan Respublikasında baramaçılığın və ipəkçiliyin inkişafına dair 2018–2025-ci illər üçün DÖVLƏT PROQRAMI Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 27 noyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir[3].

Bu məqsədlə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Aqromexanika İnstitutunda Elmi-tədqiqat işində, aqrar bölmənin bir-biri ilə əlaqədar olan baramaçılığın və ipəkçiliyin inkişaf etdirilməsində, böyük xüsusi çəkiyə malik olan İpək qurdunun yemləndirilməsi üçün yem istehsalı texnoloji prosesində enerji və vəsaitqoruyucu texnologiyaların və texniki vasitələrin işlənməsi,yem bazasının daha da inkişaf etdirilməsi: – bu məqsədlə Respublikamızın təsərrüfatlarında xüsusilə də tut bitgisinin daha cox becərilməsi,istifadəyə yararsız torpaq sahələrində, yol kənarlarında, şəhər və qəsəbələrdə çoxlu tut tingləri əkilməsi baramaçılığın yem bazasını əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirməkdir.

Elmi tədqiqat işinin məqsədi: -ipəkçilikdə texnoloji proseslərin elektrome-xanikləşdirilməsində enerji və vəsaitqoruyucu innovativ texnologiyalar və texniki vasitələrin işlənməsi, İpək qurdunun yemləndirilməsi, yem istehsalılın mövcud vəziyyətinin araşdırılması, təhlili və qarşıya qoyulan məsələlərin əsaslandırılması, Fermerlərin hazırlanması mümkün olan texniki vasitələrlə təmin edilməsi, onların tələbatlarını ödəməyə imkan yaratmaqla yanaşı xeyli iş yerlərinin açılması və əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsinə imkan yaratmaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Z.M.Bünyadov, Y.B.Yusifov - Azərbaycan tarixi, //Bakı, 2007, 29 s. 2. A.K. Seyidov B.H., B.H.Abbasov. İpərçiliyin əsasları (dərslik). Bakı, 2012, “Müəllim” nəşriyyatı, 19 s. 3. Azərbaycanda ipəkçilik. – Vikipediya, açıq ensklopediya. 4. İpəkçiliyin inkişafına dövlət qayğısı. www.http://ikisahil. az. 5. Azərbaycanda Elmi-Tədqiqat İpəkçilik İnstitutunun //Elmi xəbərlər, Gəncə, 2012, cild 19, s. 35-65

Некоторые вопросы развивития шелководства

А. А. Джафаров, Г. Ю. Байрамова

В настоящее время основной задачей стоящей перед шелководством Азербайджана является уменьшение себестоимости производства коконов, увеличение выгоды от шелководства, механизирование процессов кормления, перевод шелководства на промышленную основу, использование искусственных кормов для создания новых пород и гибридов с высокой шелконостностью, создание новых сортов шелковицы, а также подготовка опытных специалистов.

Ключевые слова: *шелк, развитие, история, археологических раскопки,шелковый путь,*

Some problems of the development of the sericulture

A. A. Jeferov, Q. Y. Bayramova

Cardinal problem that standing in front of Azerbaijan silkworm breeders is at present lowe-ring of the cost price of the cocoon production and raising of profitable of the silkworm breeding sericiculture feed holding to the industry base of the silkworm breeding sericiculture of the mecha-nizing in the cocoon collection of the process of all work that demands much labour, use from the artificial forage higher silk, productive sex and hybrids, mulberry and preparing of the experienced specialists on violentspeciality.

Key words: *silkworm, development, history, silkworm breeder, archaeological excavantion, silk road,*